

Секція: Юридичні науки

Мельник Надія Володимирівна

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
теорії та історії держави і права, конституційного і міжнародного права
Львівський державний університет внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ ЗВ'ЯЗОК ДЕРЖАВИ ТА ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Протягом останніх років науковці досить активно обговорюють у сучасній юридичній науці питання про існування двох різних за змістом понять «громадянське суспільство» і «держава» та їх взаємозв'язок.

Однак аналіз накопиченого наукового знання дозволяє виявити, що держава та суспільство існують у вигляді суперечливої та безупинної взаємодії і взаємовпливу, характер і спрямованість яких значною мірою залежать від рівня розвиненості громадянського суспільства, яке в свою чергу може існувати тільки за умов демократії, оскільки високий рівень розвитку й функціонування громадянського суспільства може забезпечити тільки демократична держава. Як свідчить суспільна практика, саме нерозвиненість громадянського суспільства є однією з основних умов існування тоталітарних та авторитарних режимів. Головна ознака громадянського суспільства полягає у забезпеченні широких прав людини і громадянина. Громадянське суспільство реалізується у вільному виборі особистості різних форм економічного і політичного життя, форм ідеології і світогляду, у виборі професії і роду занять виборі місця проживання і вільного пересування, у можливості пропагандувати і відстоювати свої погляди і переконання, захистити свої права і свободи, законні інтереси суспільства і держави [1, с. 35].

Очевидно, що сильна держава неможлива без розвиненого громадянського суспільства, яке стає дієвим чинником державотворення за умови конструктивного та соціально відповідального діалогу з державою в правових межах. Громадянське суспільство активно сприяє процесам політичної демократизації, набуттю державою ознак правової, відстоюючи матеріальну та духовну незалежність людини від держави, домагаючись правової гарантії такої незалежності, захисту приватних і суспільних інтересів людей. Водночас має бути зворотний зв'язок державних інститутів з громадськістю, оскільки правова держава має реагувати на запити і потреби асоційованого громадянства, видавати відповідні законодавчі акти та стежити за їх виконанням. Тобто, держава повинна створити ситуацію правової захищеності громадян, сформуванню сприятливу правову основу для діяльності створюваних ними громадських інститутів [2].

Загалом, більшість вчених поділяє думку про те, що громадянське суспільство і держава функціонують на засадах взаємної доповнювальності. Інші, навпаки, вважають громадянське суспільство основою формування держави. Ці ідеї не суперечать одна одній, істина полягає в їх компромісі. Тобто громадянське суспільство є черговим результатом зміни станів соціального процесу, або новим етапом у розвитку суспільства як соціальної системи і створює об'єктивну потребу у формуванні держави як специфічного управлінського органа, хоча надалі вони функціонують за принципом взаємодоповнювальності. До того ж їх функціонування одне без одного практично неможливе і не може тривати довго.

Слід підкреслити, що громадянське суспільство може існувати у правовій державі, тобто такій, де лише юридичними засобами забезпечуються верховенство права, реальне здійснення, гарантування, охорона, захист і поновлення порушених прав людини і громадянина, взаємна відповідальність держави й особи, контроль і нагляд за створенням і застосуванням юридичних законів. Метою створення правової держави в

Україні є забезпечення цивілізованого функціонування і розвитку громадянського суспільства. Як зазначає А. Олійник, правова держава в Україні – це така держава, яка взаємодіє з громадянським суспільством та в якій досягнуто пріоритету прав людини; де законодавча, виконавча і судова гілки влади закріплюють, гарантують і забезпечують права людини, народу і соціуму у повсякденній діяльності [3].

У цьому контексті вважаємо за доцільне зупинитися на аналізі деяких теоретичних підходів до дослідження даних понять таких філософів та науковців як Г. Гегель, який стверджував, що держава формує громадянське суспільство, проте К. Маркс вважав навпаки і переконував, що громадянське суспільство створює державу [4, с. 211–212]. О. Скакун, аналізуючи взаємодію громадянського суспільства та держави, підкреслює, що роль цивілізованої держави у розвитку громадянського суспільства зводиться до низки концептуальних положень. Суть їх полягає у тому, що саме така держава: слугує формою, що організовує громадянське суспільство і створює умови для його розвитку; є відносно самостійною щодо громадянського суспільства і здійснює солідарні публічні інтереси усіх членів суспільства; встановлює «правила гри», яких повинні дотримуватися громадяни та їх об'єднання, створює сприятливі умови для їх існування і розвитку; не втручається в приватну сферу сім'ї, побуту, культури (перший рівень громадянського суспільства): таке втручання можливе лише з метою забезпечення особистої або громадської безпеки; не втручається в приватні (громадянські) правовідносини: у разі вступу в такі правовідносини втрачає можливість виявляти публічну владу, тобто зберігає всі ознаки публічно владної особи за межами приватних (громадянських) правовідносин; надає необхідний захист громадянському суспільству, яке функціонує в межах її території, у тому, що належить до соціальної безпеки його суб'єктів; виступає знаряддям соціального компромісу громадянського суспільства, пом'якшує соціальні суперечності

між різними соціальними групами; юридично забезпечує можливості громадянина бути власником, створювати громадські об'єднання, комерційні корпорації, брати активну участь у політичному житті суспільства; має межі регулювання відносин у суспільстві, що визначаються конституцією держави, міжнародними стандартами прав людини [5].

У продовження розгляду певних концептуальних положень взаємодії держави та громадянського суспільства Красносільська А.О. відзначає, що завдяки сприянню розвитку громадянського суспільства держава: звільняє себе від функції надання соціальних послуг із збереженням високих соціальних стандартів для населення; покращує якість публічно-правових рішень через більш повне врахування потреб населення, альтернатив та можливих наслідків рішень; підвищує рівень довіри до органів публічної влади та рівень легітимності публічно-правових рішень; забезпечує готовність населення до належного виконання публічно-правових рішень [6, с. 10].

Отже, діалектика відносин громадянського суспільства і держави складна й суперечлива, оскільки між ними відбувається своєрідний поділ організаційно-управлінської праці. Громадянське суспільство як динамічна система завжди відчуває тиск з боку державної влади. Воно є незалежним настільки, наскільки держава є терпимою до такої незалежності. Проте держава не може розвиватися без вільного формування громадянського суспільства, яке контролює дії політичної влади. Слабкість громадянського суспільства штовхає державу до узурпації його прав, внаслідок чого відбувається перерозподіл функцій держави і громадянського суспільства. У такому разі держава, окрім власних функцій, привласнює ще і функції громадянського суспільства, змушує його виконувати винятково державні рішення. Незалежність громадянського суспільства як правової структури полягає у здатності протистояти сваволі держави.

Таким чином, дослідивши теоретичні засади взаємодії громадянського суспільства та держави, можемо стверджувати, що держава,

входячи у політичну систему громадянського суспільства як цілісний політико-правовий інститут, як інститут управління що проводить загальнонаціональні реформаційні перетворення, не може існувати без нього, тому що держава здійснює вплив на суспільство, гарантуючи та закріплюючи законодавчу, виконавчу і судову гілки влади, забезпечує права людини. У свою чергу, громадянське суспільство, з одного боку, відстоює матеріальну та духовну незалежність людини від держави, домагається правової гарантії такої незалежності, захищає приватні і суспільні інтереси людей та активно сприяє процесам демократизації держави. З іншого боку, громадянське суспільство саме залежить від держави і не може набути розвинених форм в умовах політичного насильства та тиранії.

Отож, для побудови демократичної держави необхідно формувати міцне та освічене громадянське суспільство, яке здатне конструктивно впливати на розвиток держави.

Література

1. Райнін І. Л. Проблеми побудови громадянського суспільства в Україні // Європейські перспективи. 2016. № 1. С. 34–38.
2. Андрійчук Т. С. Інститути громадянського суспільства в Україні до здобуття незалежності. URL: <http://www.irbis-nbuv.gov.ua>.
3. Олійник А. Ю. Основні напрями формування громадянського суспільства і правової держави в Україні. URL: <http://pidruchniki.ws/1566021/2/pravo/osnovnina pryamiformuvannyagromadyanskogosuspilstvapravovoyiderzhaviukrayini>.
4. Маркс К., Енгельс Ф. До критики гегелівської філософії права / перекл. з друг. рос. вид. К.: Держполітвидав УРСР, 1958. Т. 1. С. 207–342.
5. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник / пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с. URL: http://pidruchniki.ws/1019020943040/pravo/gromadyanske_suspilstvo_yogo_politichna_sistema_derzhava#457

6. Красносільська А. О., Лациба М. В., Волошина А. В., Купрій В. О., Чермошенцева Н. М., Ващук О. Л. Державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства: методичні рекомендації // Укр. незалеж. центр політ. дослідж. К.: Агентство «Україна», 2013. 180 с.